

W poszukiwaniu równowagi. Ustrój Rzeczypospolitej w XVII w.

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Cytat za: artykuł *Zerwanie sejmu przez Władysława Sicińskiego*, fragment wywiadu z prof. Janem Dziegielewskim na stronie Muzeum Historii Polski.
- Cytat za: Dziariusz Kazimierza Filipa Obuchowicza, 1652, w: *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. S. Ochmann, K. Matwijowski, cz. 1, Wrocław 1980, s. 109–110.

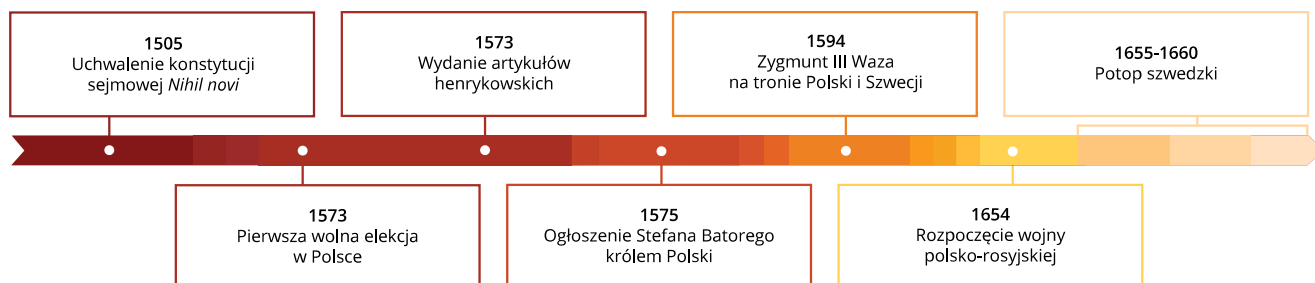
- Cytat za: Łukasz Opaliński, *Obrona Polski przeciw Janowi Barclayowi (1648)*, w: *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. S. Ochmann, K. Matwijowski, t. 2, Wrocław 1981, s. 260–261.
- Cytat za: Adam Kersten, *Historia Szwecji*, Wrocław 1973, s. 224–225.
- Cytat za: Władysław Czapliński, Adam Galos, Wacław Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 2010, s. 307.
- Cytat za: Jan Baszkiewicz, *Historia Francji*, Wrocław 1999, s. 241, 242.
- Cytat za: Mariusz Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2011, s. 33.
- Cytat za: A. Knyt, 1920. *Wojna o Polskę*, Warszawa 2010, s. 95.
- Cytat za: A. Knyt, 1920. *Wojna o Polskę*, Warszawa 2010, s. 80.
- Źródło: Edgar Vincent D'Abernon, [w:] 1920. *Wojna o Polskę*, oprac. A. Knyt, Warszawa 2010, s. 188.
- Źródło: Aneta Niewęłowska, *Fakty i mity o bitwie na przedpolach Warszawy*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, red. T. Skoczek, Warszawa 2014, s. 59.
- Źródło: Gen. Maxime Weygand, [w:] 1920. *Wojna o Polskę*, oprac. A. Knyt, Warszawa 2010, s. 188.
- Cytat za: A. Knyt, 1920. *Wojna o Polskę*, Warszawa 2010, s. 180.
- Cytat za: A. Knyt, 1920. *Wojna o Polskę*, Warszawa 2010, s. 155.
- Cytat za: A. Knyt, 1920. *Wojna o Polskę*, Warszawa 2010, s. 98.
- Cytat za: A. Knyt, 1920. *Wojna o Polskę*, Warszawa 2010, s. 85.
- Źródło: Aneta Niewęłowska, Gen. Maxime Weygand, [w:] *Fakty i mity o bitwie na przedpolach Warszawy [w:] Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, red. T. Skoczek, Warszawa 2015, s. 60.
- Źródło: Norman Davies, *Orzeł biały, czerwona gwiazda. Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920*, tłum. A. Pawelec, Kraków 1998, s. 226.
- Źródło: Andrzej Nowak, *Pierwsza zdrada Zachodu: 1920 – zapomniany appeasement*, Warszawa 2015.
- Cytat za: A. Knyt, 1920. *Wojna o Polskę*, Warszawa 2010, s. 75.
- Źródło: Tadeusz Pietrykowski, *Odwrót... Garść wspomnień i obrazków wojennych z czasu walk bolszewickich 1920 r. na podstawie pamiętnika adjutanta 67 P. P. (9 Pułku Strzelców Wielkopolskich)*, Poznań 1926.
- Źródło: Józef Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 7, s. 48.
- Źródło: Tekst rozkazu dostępny online na portalu Historia.org.
- Cytat za: Wacław Uruszczak, *In Polonia lex est rex. Niektóre cechy ustroju Rzeczypospolitej XVI–XVII w.*, w: *Polska na tle Europy XVI–XVII wieku*, materiały pokonferencyjne, Konferencja Muzeum Historii Polski, Warszawa 23–24 października 2007, z. 1, Warszawa 2007, s. 16.
- Cytat za: *Konstytucja Nihil novi*, 1505, w: *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. S. Ochmann, K. Matwijowski, cz. 1, Wrocław 1980, s. 5.

W poszukiwaniu równowagi. Ustrój Rzeczypospolitej w XVII w.

Stara waga dźwigniowa.

Źródło: pixabay, domena publiczna.

Ustrój Rzeczypospolitej w XVII w. różnił się od modelu rządów absolutystycznych, który przyjął się wówczas w większości europejskich krajów. W państwie polsko-litewskim szlachta wybierała swojego władcę i uczestniczyła w podejmowaniu decyzji politycznych, a w konfliktach między nią a królem pośredniczyła magnateria, zasiadająca w senacie. Już ówczesni kojarzyli wykształcony nad Wisłą ustrój z wagą, na której król i szlachta znajdowali się na równoważących się szalkach, a arystokracja stanowiła jej ramię.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

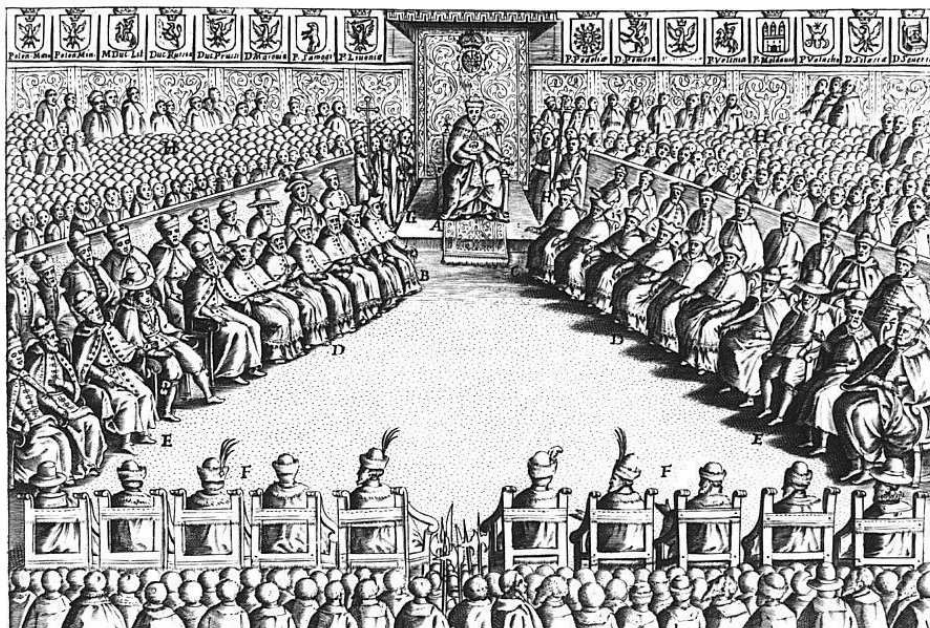
- Ustalisz, ile realnej władzy miał król Rzeczypospolitej.
- Opisziesz demokrację w wydaniu staropolskim.

- Ocenisz, czy *liberum veto* było przejawem warcholstwa szlachty, czy też obrony ważnych dla niej wartości.

Przeczytaj

Kto rządził Rzeczpospolitą?

Chociaż rozwiązania ustrojowe przyjęte w Rzeczypospolitej Obojga Narodów można zaobserwować także w XVII-wiecznych Anglii, Zjednoczonych Prowincjach Niderlandów i Wenecji, to w żadnym z tych państw arystokracja nie zyskała tak ważnej roli w życiu publicznym, jak szlachta polska i litewska. XIX-wieczni badacze i ich następcy do niedawna określali ustrój państwa polsko-litewskiego w czasach wczesnonowożytnych jako **demokrację szlachecką**, która w XVII w. przerodziła się w **oligarchię magnacką**. Współcześni historycy poddali tę interpretację krytyce, ponieważ kładzie ona nacisk na niemal nieograniczoną władzę szlachty i konflikt między nią a magnaterią, marginalizuje zaś znaczenie króla. Tymczasem już ówcześni zdawali sobie sprawę z ważnej roli, jaką w całym systemie odgrywał władca. W źródłach z tego okresu często pojawia się motyw rywalizacji między królem a elitami politycznymi: władca zabiegał o rozszerzenie swoich **prerogatyw**, natomiast szlachta hamowała jego zapędy i dbała o własne prawa i przywileje („**złotą wolność**”). Stąd sposób funkcjonowania Rzeczypospolitej lepiej oddaje koncepcja **monarchii mieszanej**, której podwaliny stworzył Arystoteles, a którą rozwinął inny grecki filozof – Polibiusz. Łączyła ona trzy elementy: monarchiczny (król), oligarchiczny (arystokracja zasiadająca w senacie) i demokratyczny (szlachta na sejmie). Teoria ta stała się szczególnie popularna w czasach odrodzenia, kiedy wzrosło zainteresowanie **antykiem**. Intelktualiści widzieli ustrój mieszany w Anglii z jej królem, Izbą Lordów i Izbą Gmin, ale także w Kościele, gdzie papież miał uosabiać króla, **kuria** arystokrację, a **sobór** demokrację. W przypadku Rzeczypospolitej władzę dzielili władca (monarchia), senat (arystokracja) i izba poselska (demokracja).

Giacomo Lauro, *Polski sejm w czasie panowania Zygmunta III Wazy*, 1622 r. Wszystkie trzy elementy monarchii mieszanej można zaobserwować w polskim sejmie. Monarchię uosabiał władca (na tronie), arystokrację reprezentował senat, złożony z mianowanych przez króla biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów (postacie siedzące), a do demokracji nawiązywała izba poselska, składająca się z posłów koronnych (z lewej) i litewskich (z prawej).

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Król

Chociaż władca Rzeczypospolitej nie dysponował tak silną władzą, jak np. monarcha francuski, na pewno jego wpływ na rządy był znaczący. To król podpisywał wszystkie ustawy – bez jego podpisu konstytucje uchwalone przez sejm nie mogły wejść w życie, co dawało mu prawo weta. Władca osobiście wydawał też prawa dotyczące miast królewskich (w tym najbogatszego i największego Gdańska), decydował w sprawach mniejszości narodowych i religijnych oraz regulował do pewnego stopnia gospodarkę: wydawał [przywileje](#) na targi i jarmarki, budowę mostów i pobieranie opłat za przejazd, a urzędnicy królewscy (wojewodowie) ustalali ceny na towary miejskie, tzw. taksy wojewodzińskie. W XVII w. królowie polscy mieli znacznie mniejsze uprawnienia sądowe

Peter Paul Rubens (jego warsztat), *Władysław IV w stroju polskim*, 1626 r. Władysław IV dążył do wojny z Turcją, marząc o opanowaniu Mołdawii i Wołoszczyzny lub bogatego Siedmiogrodu, jednak

niż ich poprzednicy. Istniały już wówczas [Trybunał Koronny](#) i [Trybunał Litewski](#), w których zasiadała szlachta, tak więc władcy pozostał tylko sąd sejmowy, rozpatrujący sprawy o [zdradę stanu](#), [obrazę majestatu](#) i niewykonywania obowiązków przez urzędników. Monarcha był kierownikiem polityki zagranicznej – to on wysyłał posłów za granicę i przyjmował wysłanników obcych państw oraz decydował o wojnie i pokoju. Od 1573 r., kiedy weszły w życie [Artykuły henrykowskie](#), władcy byli zobowiązani do porozumiewania się w tych sprawach z sejmem, ale niektórzy starali się obchodzić prawo.

szlachta pokrzyżowała mu plany. Król zmobilizował Kozaków i zaczął gromadzić armię, ale w 1646 r. sejm odrzucił plan wojny polsko-tureckiej, a także zmniejszył liczebność Gwardii Koronnej. Który element portretu może świadczyć o ekspansywnym charakterze władcy?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Atutem władcy było jego prawo do obsadzania urzędów. Mianował bowiem biskupów i innych urzędników wchodzących w skład senatu: wojewodów, kasztelanów i ministrów (marszałków wielkich i nadwornych, kanclerzy, podkanclerzy, podskarbie wielkich i nadwornych). Dodatkowo sprowadzał na dwór wiernych sobie ludzi, mianował niższych urzędników, nadawał w [dzierżawę](#) dobra koronne i przywileje. Nagradzając poddanych, tworzył swoje zaplecze polityczne (lojalne mu stronnictwo). Pewnym utrudnieniem był jedynie fakt, że nie wszyscy nagrodzeni odwdzięczali się lojalnością. Urzędy pełnili dożywotnio i król nie dysponował narzędziami, które pozwoliłyby mu karać tych, którzy przeszli do opozycji. Niemniej jednak władcom udawało się w większości utrzymać swoich stronników. Było to o tyle ważne, że w czasie, gdy nie obradował sejm (zbierał się co dwa lata na sześć tygodni), ważne decyzje podejmowała rada senatu.

Rada senatu

Senatorowie brali udział w sejmie, ale też część z nich stale przebywała na dworze. Byli to tzw. senatorowie rezydenci, którzy uczestniczyli w radach senatu przy królu, kiedy należało podjąć ważne politycznie decyzje. Z punktu widzenia szlachty mieli oni kontrolować poczynania króla i nie dopuścić do rozszerzania się jego władzy.

W rzeczywistości zwykle to monarcha miał przewagę w czasie tych posiedzeń, ponieważ to on decydował, kto brał w nich udział. Nawet jeśli na sali znajdowali się przeciwnicy władcy, ich możliwości powstrzymania go były minimalne, gdyż decyzje zapadały większością głosów.

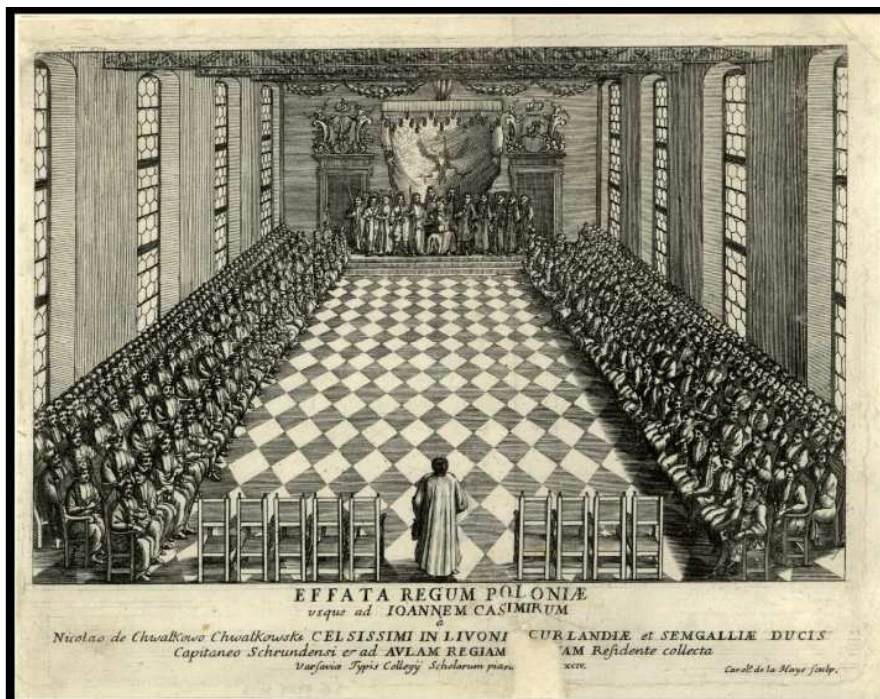

Autor nieznany, *Posiedzenie rady senatu na Jasnej Górze w 1661*, II poł. XVIII w. Uwiecznionej na obrazie radzie senatu przewodniczył Jan II Kazimierz Waza. W tle widać malowidło przedstawiające obronę Jasnej Góry z 1655 r., w czasie potopu szwedzkiego. Dla kogo ważne było kultywowanie pamięci o tym sukcesie? Dlaczego?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Sejm

Sejm był niezwykle ważnym elementem ustroju Rzeczypospolitej, ponieważ ustanawiał nowe prawa, uchwalał podatki, wysyłał i przyjmował zagraniczne poselstwa oraz decydował o wojnie i pokoju. Zbierał się co dwa lata na sześć tygodni, a w jego skład wchodził: król, jego rada (senat) i przedstawiciele prowincji (izba poselska), wybierani na lokalnych zjazdach – sejmikach. W krajach zachodniej Europy przeważnie wszystkie stany: szlachta, duchowieństwo, mieszczaństwo i chłopstwo, miały swoje przedstawicielstwa w zgromadzeniach. W Rzeczypospolitej przyjął się natomiast system podobny do tego, jaki można było zaobserwować w Anglii czy na Węgrzech, gdzie głos należał do szlachty.

Autor nieznany, *Posiedzenie sejmu za panowania Jana II Kazimierza*, II poł. XVII w. Zauważ, że schemat zasiadania posłów i senatorów jest dokładnie taki sam, jak za czasów Władysława IV (zob. wyżej), autor zachował jedynie inne proporcje.

Źródło: Polona.pl, domena publiczna.

Od 1505 r., kiedy weszła w życie konstytucja *Nihil novi*, żadne nowe prawa nie mogły być wprowadzone bez zgody szlachty na sejmie. Oznaczało to, że król, senat i posłowie wspólnie dyskutowali nad projektami uchwał. Tej czasochłonnej praktyce przyświecała ważna dla ówczesnych zasada zgody – dochodzenia do **konsensusu**. Zmieniło się to w drugiej połowie XVII w., kiedy poszukiwanie wspólnego stanowiska zastąpiło zrywanie sejmów za pomocą *liberum veto*. Znaczna część szlachty broniła w ten sposób starych praw, które uznawała za dobre, jak również stała na straży swoich przywilejów („złotej wolności”). Wiele osób panicznie wręcz obawiało się prób wprowadzenia przez władcę rządów absolutnych, na wzór państw sąsiednich, dlatego odrzucało wszelkie próby reform inicjowanych lub wspieranych przed dwór. W konsekwencji z czasem nastąpił swoisty paraliż instytucji państwowych. Jedni historycy łączą *liberum veto* z nieposłuszeństwem szlachty i brakiem zrozumienia interesów państwowych. Inni zwracają uwagę na jej sposób pojmowania świata. Skoro tak bardzo obawiała się, że król poszerzy swoją władzę jej kosztem i wciągnie ją w wojny, których wołała unikać, nic dziwnego, że *liberum veto* jawiło się w jej oczach jako środek zaradczy. Gdyby bowiem szlachta zgodziła się na głosowania większością głosów, a władca utrzymałby prawo mianowania urzędników, istniało niebezpieczeństwo, że zyska przewagę nie tylko w senacie, ale również w izbie poselskiej. Co więcej, w takim układzie posłowie z Korony, przeważający liczebnie nad Litwinami, mogliby przegłosowywać ustawy wbrew elitom Wielkiego Księstwa, a to budziło sprzeciw tych ostatnich. Innymi słowy, szlachta wierzyła, że ustrój Rzeczypospolitej był dobry i nie wymagał zmian, a *liberum veto* pomagało wyhamować absolutystyczne zapędy króla.

Zapewne wiele osób nie zdawało sobie sprawy, jak szkodliwa dla państwa była obrona „złotej wolności” w dalszej perspektywie.

Słownik

antyk

(franc. *antique*) – inaczej starożytność; epoka poprzedzająca średniowiecze; ramy czasowe dla tego okresu nie są ściśle określone; historycy w Europie najczęściej zamykają je w przedziale od około IV tysiąclecia p.n.e. (powstanie cywilizacji Sumerów, posługującej się pismem) do 476 r. n.e. (upadek cesarstwa zachodniorzymskiego)

Artykuły henrykowskie

ustawa ułożona w czasie bezkrólewia po śmierci Zygmunta Augusta, w 1573 r.; określała podstawowe zasady ustroju Rzeczypospolitej: wolną elekcję, współdecydowanie króla i sejmu w sprawach nakładania podatków i wojny, kadencyjność sejmu (zwoływanie go co dwa lata na sześć tygodni), prawo szlachty do wypowiedzania posłuszeństwa królowi, jeśli ten nie przestrzegał praw i jej przywilejów

demokracja szlachecka

ustrój panujący w XV i XVI wieku w Królestwie Polskim, a później w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, w którym decydujący głos w państwie miała szlachta poprzez sejmiki i sejm. W skład sejmu wchodził król, izba poselska i senat. W izbie poselskiej zasiadało 170 przedstawicieli szlachty, wybieranych na sejmikach ziemskich. Za początek demokracji szlacheckiej uznaje się przyjęcie przywilejów nieszawskich w 1454 r.

dzierżawa

umowa, w myśl której jedna strona zobowiązuje się oddać drugiej swoją własność w użytkowanie w zamian za opłatę (czynsz)

konsensus

(z łac. *consensus* – zgoda) porozumienie, zgodne stanowisko, które zostało osiągnięte w wyniku dyskusji i wzajemnych ustępstw (kompromisu)

kuria rzymska

(z łac. *curia* – jednostka podziału obywateli w starożytnym Rzymie) zespół instytucji w Kościele rzymskokatolickim, które wspomagają papieża w kierowaniu Kościołem

monarchia mieszana

ustrój mieszany; według Arystotelesa czy Polibiusza to optymalna forma rządów; ustrój ten opiera się na wykorzystaniu jednocześnie monarchii (król), oligarchii (arystokracja) oraz demokracji (szlachta)

obraza majestatu

(łac. *crimen laesae maiestatis*) – dopuszczenie się zbrodni przeciwko czci panującego. Osobie uznanej przez sąd sejmowy za winną, konfiskowano majątek i/lub skazywano ją na śmierć. Egzekucja spotkała przykładowo Michała Piekarskiego herbu Topór, który 15 listopada 1620 r. usiłował dokonać zamachu na króla Zygmunta III Wazę

oligarchia magnacka

ustrój, w którym dominującym elementem w życiu politycznym jest arystokracja (magnateria); w Rzeczypospolitej drugiej połowy XVII w. i w wieku XVIII wiązał się on z osłabieniem władzy króla, przewagą magnaterii nad szlachtą w instytucjach państwowych, rywalizacją stronnictw politycznych, którym przewodniczyli magnaci

prerogatywa

szczególne prawo, przywilej związany z pełnioną funkcją

przywilej

(łac. *privilegium*) tu: akt wydawany przez monarchę, nadający osobie lub grupie osób (a nawet całemu stanowi) określone uprawnienia lub zwalniający z obowiązku przestrzegania pewnych praw powszechnych

sobór powszechny

uroczyste zebranie wszystkich biskupów rzymskokatolickich organizowane w celu rozstrzygnięcia ważnych problemów doktrynalnych (związanych z poglądami i naukami głoszonymi przez Kościół); stanowi wraz z przewodzącym mu papieżem najwyższą władzę w Kościele

Trybunał Koronny

w epoce staropolskiej najwyższy sąd apelacyjny (drugiej i ostatniej instancji) dla szlachty; powstał w 1578 r. (wcześniej apelacje rozpatrywał sąd sejmowy); Trybunał zbierał się wiosną i latem w Lublinie (dla Małopolski) oraz jesienią i zimą w Piotrkowie (dla Wielkopolski); zasiadali w nim przedstawiciele szlachty wybierani na rok na sejmikach deputackich oraz duchowni, jeżeli stroną w sprawie był przedstawiciel duchowieństwa

Trybunał Litewski

najwyższy sąd apelacyjny dla Wielkiego Księstwa Litewskiego; został ustanowiony w 1581 r. na wzór Trybunału Koronnego; początkowo swoją siedzibę miał w Wilnie; od 1599 r. sesje odbywały się co 2 lata przez ponad 5 miesięcy w roku, raz w Mińsku (kadencja litewska), a raz w Nowogródku (kadencja ruska). W 1775 r. sesje kadencji ruskiej na stałe przeniesiono do Grodna

zdrada stanu

czyn godzący w interesy państwa, np. szpiegowanie, współpraca z wrogiem, próba zabójstwa króla

złota wolność

określenie używane w odniesieniu do przywilejów i swobód, jakimi cieszyła się szlachta w Rzeczypospolitej w okresie od XVI do XVIII w. Do najważniejszych należały: formalna równość wobec prawa w obrębie stanu szlacheckiego, nietykalność osobista (zakaz więzienia bez wyroku sądowego), realny udział w rządach (konstytucja *nihil novi*, która zakazała królowi uchwalanie nowych praw bez zgody izby poselskiej i senatu, *liberum veto*, czyli prawo każdego z posłów do zerwania obrad sejmiku, czy *elekcja viritum* – wybór króla z udziałem całej szlachty)

Słowa kluczowe

polska szlachta, ustrój Rzeczypospolitej, sarmatyzm, *liberum veto*

Bibliografia

Historia sejmiku polskiego, t. 1, *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, oprac. J. Bardach [et al.], Warszawa 1984.

A. Mączak, *Klientela: nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.*, Warszawa 1994.

H. Olszewski, *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, t. 2, *Studia i rozprawy*, Poznań 2002.

E. Opaliński, *Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652: system parlamentarny a społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 1995.

Schemat

Polecenie 1

Zapoznaj się z poniższym schematem. Udowodnij, że przyrównanie funkcjonowania ustroju Rzeczypospolitej do „wagi, gdzie na jednej szalce waży król, na drugiej wolność, a ramię stanowi senat” (Mariusz Markiewicz) jest trafnym skojarzeniem.

Twoja odpowiedź

OBIEKT MULTIMEDIALNY

KLIKNIJ, ABY OTWORZYĆ NA PEŁNYM EKRANIE

Giacomo Lauro, *Polski sejm w czasie panowania Zygmunta III Wazy*, 1622 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Polecenie 2

Wskaż co najmniej dwie różnice między sejmem w XVII w. a tym działającym współcześnie. Weź pod uwagę skład, sposób wyboru członków oraz proces podejmowania decyzji.

Twoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Przyjrzyj się portretom władców żyjących w XVII w., a następnie wykonaj polecenia.

Hyacinthe Rigaud, *Ludwik XIV*, 1701 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Sébastien Bourdon, *Karol X Gustaw*, II poł. XVII w.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Autor nieznany, *Aleksy I Romanow*, XIX w.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Daniel Schultz, *Jan III Sobieski*, po 1680 r.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Benjamin von Block, *Cesarz Leopold I*, 1672 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Thomas Hawker, *Karol II Stuart*, 1680 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Zaznacz odpowiednich władców.

Władcy przedstawieni na obrazach z insygniami władzy: ☐ Ludwik XIV, ☐ Karol X Gustaw, ☐ Aleksy I Romanow, ☐ Jan III Sobieski, ☐ cesarz Leopold I, ☐ Karol II Stuart.

Władca, którego portret namalowano pośmiertnie: ☐ Ludwik XIV, ☐ Karol X Gustaw, ☐ Aleksy I Romanow, ☐ Jan III Sobieski, ☐ cesarz Leopold I, ☐ Karol II Stuart.

Rządzący, którzy nie byli władcami absolutnymi: ☐ Ludwik XIV, ☐ Karol X Gustaw, ☐ Aleksy I Romanow, ☐ Jan III Sobieski, ☐ cesarz Leopold I, ☐ Karol II Stuart.

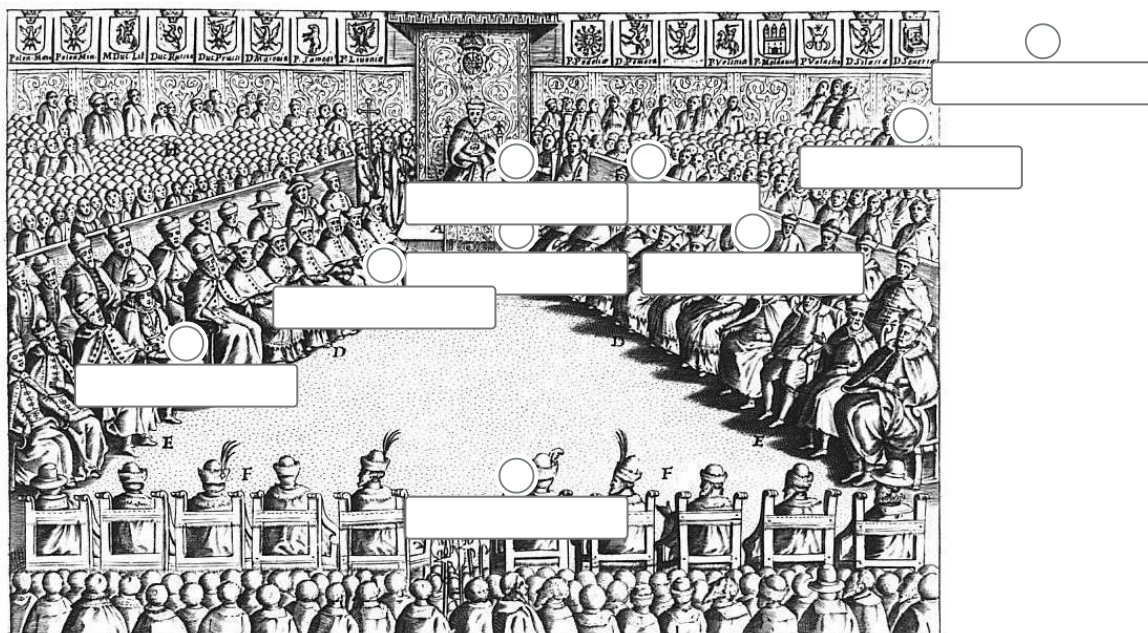
Wypisz kraje, którymi zarządzili przedstawieni władcy (zachowaj kolejność zgodną z kolejnością ilustracji).

1.
2.
3.
4.
5.
6.

Ćwiczenie 2

Przeciagnij podpisy do odpowiednich elementów na ilustracji.

posłowie z Korony i Litwy

godła województw Rzeczypospolitej

król

arcybiskup gnieźnieński, prymas

przedstawiciele miast Korony i Litwy (bez prawa głosu)

przedstawiciel Stolicy Apostolskiej

biskupi

senatorowie świeccy

arcybiskup lwowski

Giacomo Lauro, *Polski sejm w czasie panowania Zygmunta III Wazy*, 1622 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

W czasie panowania Zygmunta III Wazy w senacie zasiadało 147 senatorów: duchownych (dwóch arcybiskupów i biskupów) oraz osób świeckich. Połącz nazwę urzędu, który dawał szlachcicowi prawo do zasiadania w senacie, z odpowiednią definicją.

kasztelan

urząd odrębny dla Korony i Litwy;
pierwszy mistrz ceremonii, zarządzał
dworem królewskim, dbał
o bezpieczeństwo i porządek w mieście,
w którym rezydował dwór;
przewodniczył straży marszałkowskiej,
miał spore kompetencje policyjne
i sędownicze

podkanclerzy

urząd odrębny dla Korony i Litwy;
nadzorował ściąganie podatków
i dystrybucję dochodów państwowych;
stał na czele mennicy królewskiej

podskarbi nadworny

urząd odrębny dla Korony i Litwy; miał
takie same uprawnienia jak kanclerz
wielki, ale ustępował mu prestiżem

marszałek wielki

najwyższy urzędnik w województwie;
prowadził pospolite ruszenie danej
ziemi do miejsca koncentracji sił
państwowych; nadzorował życie
gospodarcze – ustanawiał tzw. taksy
wojewódzińskie, czyli urzędowe ceny
na towary i usługi; przewodniczył
sądowi, który sprawował jurysdykcję
nad Żydami w dobrach królewskich

podskarbi wielki

urząd odrębny dla Korony i Litwy; drugi
mistrz ceremonii (zastępował
pierwszego), zarządzał dworem
królewskim, dbał o bezpieczeństwo
i porządek w mieście, w którym
rezydował dwór; przewodniczył straży
marszałkowskiej, miał spore
kompetencje policyjne i sądownicze

wojewoda

urząd odrębny dla Korony i Litwy;
przygotowywał oficjalne dokumenty;
bez jego pieczęci żadne pismo nie miało
mocy prawnej (nawet jeśli podpisał je
król); prowadził korespondencję
dyplomatyczną; pracowało dla niego
wielu sekretarzy

marszałek nadworny

urząd odrębny dla Korony i Litwy;
zajmował się osobistymi rachunkami
króla i zastępował podskarbiego
wielkiego

kanclerz wielki

miał obowiązek doprowadzenia
pospolitego ruszenia ze swojego
terytorium do miejsca koncentracji sił

KANCELIERZ WIELKI

państwowych; mógł być większy
(inaczej krzesłowy – w senacie zasiadał
na krześle) lub mniejszy (inaczej
drażkowy – w senacie siedział na ławce)

Wyjaśnij, odwołując się do obu źródeł, dlaczego w okresie wczesnonowoczesnym „król polski nie ucieleśniał sam państwa”.

Źródło A

((Wydaje się słuszne twierdzenie, że ustroj Rzeczypospolitej Obojga Narodów to monarchia mieszana, której podstawowe zasady były akceptowane przez zasadniczą większość narodu politycznego. Fundamentem ustroju była głęboko zakorzeniona wiara mas szlacheckich w ideały „złotej wolności”, do których mogła się zawsze odwołać opozycja sprzeciwiająca się reformom państwa. Ustrój państwa przedstawiany był często w formie wagi, gdzie na jednej szalce waży król, na drugiej wolność, a ramie wagi stanowi senat. Król zawsze chciał wzmocnienia władzy monarszej, szlachta broniła na sejmikach wolności, w końcu zawsze zwyciężał duch kompromisu i waga wracała do równowagi.

Cytat za: Mariusz Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Kraków 2011, s. 33.

Źródło B

((Król polski nie ucieleśniał sam państwa, jak to miało miejsce w europejskich nowożytnych monarchiach absolutnych, gdzie w pełni uprawnione było skupienie istoty państwa w osobie panującego – w myśl klasycznej formuły Ludwika XIV *l'Etat c'est moi* – państwo to ja.

Cytat za: Wacław Uruszczyk, *In Polonia lex est rex. Niektóre cechy ustroju Rzeczypospolitej XVI–XVII w.*, w: *Polska na tle Europy XVI–XVII wieku*, materiały pokonferencyjne, Konferencja Muzeum Historii Polski, Warszawa 23–24 października 2007, z. 1, Warszawa 2007, s. 16.

Twoja odpowiedź

Udowodnij, że poniższy tekst wyszedł spod pióra szlachcica-sarmaty.

« [...] kochamy zaś wolność i, co jest z tym jednoznaczne, cenimy ową wolność, nie powiem: złotą, lecz bezcenną, która jest szczególnym darem ducha i nagrodą dobrego żywota. [...] Tę to mianowicie najdawniejszą formę rządu, zupełnie zgodną z naturą i rozumem, nadzwyczaj pożyteczną i korzystną niegdyś przyjęliśmy i stale aż dotąd zachowujemy. Mamy króla, lecz nie jesteśmy jego dziedzictwem ani ojcowizną, a tylko podlegamy jego władzy.

Cytat za: Łukasz Opaliński, *Obrona Polski przeciw Janowi Barclayowi (1648)*, w: *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. S. Ochmann, K. Matwijowski, t. 2, Wrocław 1981, s. 260–261.

Tvoja odpowiedź

Zapoznaj się z tekstami źródłowymi, zaznacz w zamieszczonym niżej tekście kolorem zielonym zdania prawdziwe, a następnie wykonaj polecenia.

Źródło A

((Ponieważ prawa ogólne i ustawy dotyczą nie pojedynczego człowieka, ale ogółu narodu, przeto na tym walnym sejmie radomskim wraz ze wszystkimi królestwa naszego prałatami, radami i posłami ziemskimi za słuszne i sprawiedliwie uznaliśmy, jakoż postanowiliśmy, iż odtąd na potomne czasy nic nowego [nihil novi] stanowionym być nie ma przez nas i naszych następców bez wspólnego zezwolenia senatorów i posłów ziemskich [...].

Cytat za: *Konstytucja Nihil novi*, 1505, w: *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. S. Ochmann, K. Matwijowski, cz. 1, Wrocław 1980, s. 5.

Źródło B

((Roku 1652 sejm dnia 26 januara [stycznia] zaczął się, a według propozycji Króla Jmci, materią bezpieczeństwa [...]. Pozwolona była prolongacja [przedłużenie] i już rzeczy ku dobremu końcowi się miały, aliści na trzecim dniu prolongowanego sejmu, niejakiś Siciński z Upity poseł, mając za uciążliwy dekret sejmowy, względem podymnego szesnaściorga, które Król Jmc słusznie z ekonomii swojej szawelskiej i innych aprobował, a Upita poborami wydając, wielu do skarbu winną została: zaniósł protestacją, że dekret skasowany nie był przeciwko wszystkiemu sejmowi i zaraz z izby zniknął, za Wisłę się przewiózł. I tak pretekstem wolności, że za jednego kontradycją [sprzeciwem] nic się nie stanowi na sejmie, sejm się rozerwał.

Cytat za: *Diariusz Kazimierza Filipa Obuchowicza*, 1652, w: *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. S. Ochmann, K. Matwijowski, cz. 1, Wrocław 1980, s. 109–110.

Źródło C

((W literaturze przedmiotu najczęściej się przyjmuje, iż Siciński postąpił tak na zlecenie czy prośbę ks. Janusza Radziwiłła, któremu z pobudek prywatnych zależało na zerwaniu obrad. Poseł upicki mógł uczynić to tym łatwiej, że był też zobowiązany instrukcją swego sejmiku do korzystnego dla miejscowej szlachty rozstrzygnięcia sporu podatkowego z dzierżawcą ekonomii szawelskiej, znajdującej się w granicach tego powiatu. [...] W rezultacie [...] liberum veto stało się formułą, która w czasach panowania Jana Kazimierza pozwalała pojedynczemu posłowi uniemożliwić prolongowanie obrad parlamentu, a od roku 1669 ich zrywanie w każdym momencie.

Cytat za: artykuł *Zerwanie sejmu przez Władysława Sicińskiego*, fragment wywiadu z prof. Janem Dziegielewskim na stronie Muzeum Historii Polski.

Uwaga: aby zaznaczyć całe zdanie, oznacz po kolei pojedyncze słowa.

☐ prawda

Konstytucja Nihil novi została uchwalona przez sejm za panowania króla Zygmunta II Augusta.

Sejm 1652 r. odbył się, gdy władcą Rzeczypospolitej był Jan II Kazimierz Waza.

Od uchwalenia konstytucji Nihil novi prawo pospolite oraz dotyczące szlachty było uchwalane za zgodą króla, senatorów i posłów ziemskich.

Sytuacja zaistniała na sejmie w 1652 r. była bezprecedensowym złamaniem zasady zgody i dotychczasowej praktyki poszukiwania konsensusu w podejmowaniu decyzji przez stany sejmujące.

Wskaż motyw działania pośła Władysława Sicińskiego, o którym najprawdopodobniej nie wiedział autor źródła B.

Wyjaśnij, jakie konsekwencje społeczno-polityczne miało wydarzenie opisane w źródle B.

Zapoznaj się ze źródłami i wykonaj polecenia.

Źródło A

« [W 1680 r. stany zgromadzone w riksdagu – szwedzkim parlamencie] stwierdzały, iż król jest związany w swych działaniach tylko prawami królestwa szwedzkiego [...] i odpowiada jedynie przed Bogiem. Przykazanie, by rządził w oparciu o Radę, miało oznaczać prawo do zasięgania opinii Rady i komunikowania jej decyzji królewskich. [...] Karol IX Gustaw krwawo rozprawił się z magnackimi przeciwnikami. [...] nie musiał już więzić i mordować przywódców opozycji magnackiej, miał bowiem oparcie w trzech nieszlacheckich stanach oraz w niższej szlachcie. [...] Podstawą budżetu królestwa stały się, tak jak to było za pierwszych Wazów, czynsze z dóbr koronnych [sukcesywnie powiększanych na drodze redukcji – wcielania do domeny królewskiej dóbr, które władcy szwedzcy wyprzedawali i rozdawali bogatej szlachcie i magnaterii od początku XVII w.] oraz podatki płacone przez wolnych chłopów. Nowa Rada Królewska [a nie jak dotąd Królestwa] była w większości złożona z ludzi bliskich królowi i od niego uzależnionych; ponieważ pełniła funkcje Najwyższego Trybunału, wchodził do niej najwybitniejsi prawnicy, których zdania król bynajmniej nie lekceważył.

Cytat za: Adam Kersten, *Historia Szwecji*, Wrocław 1973, s. 224–225.

Źródło B

« W poszczególnych krajach [niemieckich] jeszcze w pierwszej połowie XVII w. żywa była idea rządów stanowych [...]. W Austrii Górnej dopiero zwycięstwo nad Czechami i pomoc innych państw pozwoliły cesarzowi zmusić stany do posłuszeństwa i uległości. W innych krajach niemieckich pomocna przy realizacji absolutnych rządów okazała się

wojna trzydziestoletnia, albowiem w dużym stopniu usprawiedliwiała żądania władców, by stany płaciły wyższe podatki i tym samym umożliwiły utrzymanie stałych wojsk potrzebnych do walki z nieprzyjacielem, równocześnie jednak przydatnych władcom przy narzucaniu poddanym swej woli.

Cytat za: Władysław Czapliński, Adam Galos, Wacław Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 2010, s. 307.

Źródło C

((Sprzedaż urzędów i poulette [ich dziedziczenia] zapewniły monarchii pokaźne dochody, bo ceny były wysokie. Rząd mógł się teraz obywać bez pomocy Stanów Generalnych [...]; rodziła się już nowa, urzędnicza szlachta, „szlachta w todze” (noblesse de robe). [...] Ludwik XIV miał niewątpliwy talent do reklamy i autoreklamy; jego teksty [...] zawierają już akcenty właściwe despotyzmowi oświeconemu (monarcha jako sługa państwa, praca dla dobra poddanych, król musi znać gruntownie wszystkie sprawy, bo wtedy nie zależy od swoich ministrów). Motyw Bożego namiestnictwa władcy rozwijał w otoczeniu Ludwika XIV biskup Jakub Bossuet: tron króla jest tronem samego Boga, nie tylko opór władcy, ale choćby „szemranie” jest świętokradztwem. [...] Etykieta [na dworze] stanowiła osobliwą liturgię, w której się wyrażał kult władcy. Ambicje parlamentów zostały przez Ludwika XIV złamane z całą stanowczością; przypomniano parlamentom, że są tylko sądami, odebrano im nadzieję wywierania wpływu na ustawodawstwo (1673).

Cytat za: Jan Baszkiewicz, *Historia Francji*, Wrocław 1999, s. 241, 242.

Ustal, na czym polegała odrębność ustrojowa Rzeczypospolitej w XVII w. w porównaniu z krajami, o których mowa w źródłach A–C.

Wskaż metodę, za pomocą której władcy krajów opisanych w źródłach A–C umocnili swoje rządy.

Zapoznaj się ze źródłem i wykonaj polecenia.

Podatki stałe i niestałe w Koronie		
Okres	Podatki stałe (w złotych polskich)	Podatki niestałe (w złotych polskich)
15 XI 1649 – 15 VII 1652	1 828 740	9 612 570
16 VII 1652 – 15 VI 1654	1 274 365	8 581 888
16 VI 1654 – 1 VII 1658	1 540 934	8 988 244
2 VII 1658 – 15 II 1662	2 609 977	5 524 099
16 II 1662 – 15 XI 1664	2 287 709	8 977 938
16 XI 1664 – 15 VIII 1668	3 112 641	3 631 664

Podatki stałe i niestałe w Koronie

16 VIII 1668 – 15 I 1672	2 466 585	1 904 225
16 I 1672 – 1 II 1676	2 853 599	6 446 383
2 II 1676 – 1 XII 1678	1 888 651	13 252 913

Podatki stałe w ówczesnych latach to: cło, sympla kwarty, podymne, pogłówny żydowski, donatywa kupiecka (specjalny podatek nakładany na kupców, jako uzupełnienie podatku podymnego) i monopol tabaczny. Pozostawały one w bezpośredniej dyspozycji podskarbiego i były przeznaczone na różne cele. Natomiast podatki niestałe, uchwalane jednorazowo, to przede wszystkim cło generalne i pogłówny generalne, które z reguły przeznaczone były na wojsko.

Źródło: *Historia Polski w liczbach*, t. 2, *Gospodarka*, oprac. Andrzej Wyczański, Cezary Kukło, Juliusz Łukasiewicz, Andrzej Jezierski, Cecylia Leszczyńska, Warszawa 2006, s. 159.

Podaj nazwy urzędników, którzy zajmowali się sprawami skarbowymi w Rzeczypospolitej.

Oblicz, w jakich okresach udział dochodów z podatków niestałych wyniósł powyżej 80 proc. całkowitych wpływów do budżetu.

W latach – oraz – .

Wyjaśnij, dlaczego w tych okresach doszło do wyraźnego wzrostu dochodów skarbu koronnego z podatków niestałych.

Ćwiczenie 8

Prywata czy walka o słuszną sprawę? Oceń, czy *liberum veto* było przejawem warcholstwa i krótkowzroczności szlachty, czy też obrony ważnych dla niej wartości. Weź pod uwagę konsekwencje wojen prowadzonych przez Rzeczpospolitą w XVII w., zwłaszcza zubożenie średniej szlachty i umacnianie się magnaterii w życiu publicznym (klientyzmu).

Stanowisko

Uzasadnienie

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia

Temat: W poszukiwaniu równowagi. Ustrój Rzeczypospolitej w XVII w.

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:

3) ocenia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego na tle europejskim w XVII w.;

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII wieku. Uczeń:

1) opisuje proces oligarchizacji życia politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów, uwzględniając wpływy obce, liberum veto i rokosze;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:

spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

2) opisuje i ocenia projekty wzmocnienia władzy królewskiej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, w tym: Piotra Skargi, Jana Kazimierza;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- tłumaczy rozwiązania ustrojowe wykształcone w Rzeczypospolitej szlacheckiej;

- opisuje demokrację w wydaniu staropolskim;
- porównuje ustroj Rzeczypospolitej do ustrojów innych państw;
- ocenia znaczenie *liberum veto*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

Nauczyciel poleca, aby uczniowie przed lekcją przypomnieli sobie zagadnienia związane z ustrojem Rzeczypospolitej szlacheckiej i parlamentaryzmu polskiego.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel poleca jednemu uczniowi lub uczennicy przeczytanie wyświetlonego tematu zajęć. Wspólnie ustalają kryteria sukcesu.
2. Prowadzący zadaje uczniom pytania: Jak kształtował się ustrój Rzeczypospolitej i polski parlamentaryzm? Jaką władzę i uprawnienia miał król, co wpływało na ich zmianę? Wskazany uczeń (albo ochotnik) udziela odpowiedzi, nauczyciel dopowiada ważne informacje w razie potrzeby.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel omawia, w jaki sposób historycy określają ustroj Rzeczypospolitej w XVII w., czym jest koncepcja monarchii mieszanej. Zaznacza rolę rywalizacji między królem a elitami politycznymi.
2. Praca z tekstem. Aby przybliżyć omawiany motyw rywalizacji między władcą a szlachtą i magnaterią, nauczyciel poleca uczniom w parach zapoznać się z tekstem w sekcji „Przeczytaj”. Pierwsza osoba w parze opracowuje akapit dotyczący prerogatyw króla, druga – rady senatu oraz sejmu. Następnie uczniowie w parach przedstawiają koledze/koleżance najważniejsze informacje. Gdy uczniowie skończą, nauczyciel poleca dwu osobom (każda opracowywała inny fragment), aby na forum klasy zreferowały swoje notatki. Mogą je zapisywać w punktach na tablicy.
3. Uzupełnienie tej części zajęć stanowi praca z multimedium („Schemat interaktywny”). Uczniowie zapoznają się z multimedium, a następnie wykonują polecenie 1: „Zapoznaj się z poniższym schematem interaktywnym. Udowodnij, że przyrównanie funkcjonowania ustroju Rzeczypospolitej do „wagi, gdzie na jednej szalce waży król, na drugiej wolność, a ramię stanowi senat” (Mariusz Markiewicz) jest trafnym skojarzeniem”. Wskazana osoba przedstawia swoje argumenty, pozostali uczniowie mogą uzupełniać jej odpowiedź.
4. Prowadzący omawia różnice między ustrojem Rzeczypospolitej a innych państw w XVII w. Uczniowie wykonują w parach ćwiczenie 6.
5. Nauczyciel omawia źródła dochodów skarbu koronnego w XVII w. Uczniowie wykonują ćwiczenie 7.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel prosi, aby uczniowie wskazali różnice między sejmem w XVII w. a tym działającym współcześnie (uwzględniając m.in. skład, sposób wyboru członków czy proces podejmowania decyzji). Wspólne omówienie przedstawionych propozycji.
2. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego uczniowie się nauczyli?
3. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów, udziela im tym samym informacji zwrotnej.

Praca domowa:

Wykonaj ćwiczenie 8: „Prywata czy walka o słuszną sprawę? Oceń, czy *liberum veto* było przejawem warcholstwa i krótkowzroczności szlachty, czy też obrony ważnych dla niej wartości. Uzasadnij swoje stanowisko”.

Materiały pomocnicze:

- *Historia sejmu polskiego*, t. 1, *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, oprac. J. Bardach [et al.], Warszawa 1984.

- A. Mączak, *Klientela: nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.*, Warszawa 1994.
- H. Olszewski, *Sejm w dawnej Rzeczypospolitej. Ustrój i idee*, t. 2, *Studia i rozprawy*, Poznań 2002.
- E. Opaliński, *Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652: system parlamentarny a społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 1995.

Wskazówki metodyczne:

Nauczyciel może wykorzystać multimedium do pracy w grupach – wówczas w fazie realizacyjnej uczniowie dzielą się na cztery grupy, które opracowują na podstawie tekstu oraz schematu następujące zagadnienia: 1) rola i uprawnienia władcy, 2) uprawnienia sejmu i posłów, 3) uprawnienia senatorów, 4) rola *liberum veto*.